

KADI SİCİLLERİ İŞİĞİNDA OSMANLI ŞEHRİNDEKİ MAHALLEDEN İHRAÇ KARARLARINDA MAHALLE AHALİSİNİN ROLÜ (XVII. VE XVIII. YÜZYILLARDA KAYSERİ ÖRNEĞİ)

Yrd. Doç. Dr. Özen TOK

Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi
e-mail: ozen@erciyes.edu.tr

Özet

Bu çalışmanın amacı, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Kayseri şehrindeki bireyle mahalle ahalisi arasındaki ilişkiyi, Kayseri kadı sicillerine yansıdığı kadarıyla ortaya koymaya yöneliktir. Bunun yanı sıra, Kayseri şehrindeki mahalle kurumunun gücüne de temas etmek suretiyle toplum düzenine uymayan bireyin, toplum tarafından mahalleden çıkarılabildiğine dikkati çekmektir. Böylelikle Osmanlı şehrindeki mahalle kurumunun, birey ve toplum hayatındaki yeri ve öneminin hangi boyutta olduğunun aydınlatılması sağlanmış olacaktır.

Anahtar kelimeler: kadı sicilleri, mahalle kurumu, Osmanlı toplumu.

Abstract

The aim of this paper is to examine the relationship between individuals within certain quarters of Kayseri city in the seventeenth and eighteenth centuries. By examining the sicils we will be able to see the functioning of the Ottoman society as seen from the local judicial records. This paper will also deal with the strength of the quarter organization in the Ottoman city of Kayseri. It will be also seen that those who did not compliance with the law in use could be evicted from the quarter they live at the request of the community.

Keywords: judicial records, quarter organization, Ottoman society.

1. Giriş

Mahallelerin şehri oluşturan yerleşim birimleri olduğu ve buradaki sakinlerin, birbirlerini tanıyan kimselerden oluştuğu bilinen bir husustur. Bu bakımdan mahallenin klâsikleşmiş tanımı birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir. Bir diğer ifadeyle aynı mescitte ibadet eden cemaatin aileleriyle birlikte yerleştikleri şehir kesimidir şeklindedir. Ancak bu tanımlamanın teorik olduğu, bazı grupların toplumun bütününden ayrı bir mahalleye kapanışının Osmanlı öncesi İslâm şehirlerindeki¹ kadar katı olmadığı da bilinen bir husustur. Bu-

¹ Arap şehirlerindeki mahallelerin fizikî yapıları hakkında bilgi için bkz. Galal H. el-Nahal, *The Judicial Administration of Ottoman Egypt in The Seventeenth Century*, Minneapolis & Chicago 1979, s. 52 - 54. Ayrıca bkz. Andre Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, Çev.: Ali Berktaş, İstanbul 1995, s. 89 - 92.

nun nedeni de merkezî imparatorluğun kuvvetli otoritesi ve genel güvenliğin sağlanması için alınan önlemler ve oluşturulan kurumların işlevlerini yerine getirmesidir. Bunun sonucu olarak mahalle birimi bir savunma alanı olmaktan çıkmış, şehir sakinlerinin birbirleriyle daha rahat yaşadıkları bir mekân hâline gelmiştir.² Osmanlı kültüründe birey için mahalleli ailesinden sonra gelen ilk topluluk olmuştur.³

Osmanlı merkezinin önemle üzerinde durduğu konuların başında, genel güvenliğin sağlanması hususu gelmiştir. Bu çerçevede Osmanlı'da en küçük idarî birim olan mahalle veya köy sakinleri arasında ortak sorumluluğun oluşturulması ön plâna çıkmıştır. Şehir içi güvenlik söz konusu olduğunda, bunu sağlamak amacı ile alınan önlemlerin başında şüphesiz mahallelerde veya köylerde ikamet edenlerin birbirlerine karşılıklı olarak kefil tutulmaları hususu olmuştur.⁴ Bunun bir sonucu olarak da sosyal kontrol mekanizması gelişmiştir.

Osmanlı toplumunda, bireyler yaşadıkları mahalleye göre tanımlanmıştır. Ayrıca mahalle merkez tarafından malî bir birim olarak vasıflandırılmış ve orada yaşayan kişiler toplu olarak belli bir meblağdan sorumlu tutulmuştur. Bu da kişilerin birbirlerini karşılıklı olarak denetlemesini pekiştiren bir unsur olmuştur.⁵ Merkezi karşı mahalle sakinlerinin ortaklaşa sorumlu oldukları alan sadece vergi konusuyla sınırlı kalmamıştır. Burada, Osmanlı ceza hukuku bakımından birtakım sorumlulukların söz konusu olduğunu belirtmek gerekir. Bilindiği üzere İslâm hukuku ve Osmanlı tatbikatı açısından suç ve cezalar temelde üç grupta mütalâa edilmiştir. Birincisi: had cezaları (iffete iftira, hırsızlık, zina, yol kesme gibi), ikincisi: şahsa karşı işlenen cürümlerdir. Üçüncüsü de bunların dışında kalan ta'zîr ve siyaset cezalarıdır. İşte ta'zîr ve siyaset cezalarının takdiri hâkime ve zamanın sınırlı

² Mahallenin bu fonksiyonu için bkz. Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları*, IV, 1984, s. 69 - 78;

³ Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı*, İstanbul 2003, s. 386, 456.

⁴ Nurcan Abacı, *Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 201. Kefalet sistemi hakkında daha geniş bilgi için bkz. Abdullah Saydam, "Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefalet Sistemi", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 164, İstanbul 1997, s. 4 - 12.

⁵ Özellikle mahalle esasına dayanılarak oluşturulan avârizhaneler ve buna bağlı tahsil edilen avâriz vergileri Osmanlı toplumunda mahallenin malî açıdan üstlendiği fonksiyonu ortaya koymaktadır. Bu konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz: Ömer Lütfi Barkan, "Avâriz", *İA*, C. II, s. 13 - 19; Halil Sahillioğlu, "Avâriz", *TDİA*, C. IV, s. 108 - 109; Bruce Mc Gowan, "Osmanlı Avâriz - Nüzül Teşekkülü 1600 - 1830", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, C. II, Ankara 1981, s. 1327 - 1331; Özer Ergenç, *a.g.m.*, s. 75 - 77; Süleyman Demirci, *The Functioning of Ottoman Avâriz Taxation: An Aspect of the Relationship Between Centre and Periphery. A Case Study of the Province of Karaman, 1621 -1700*, (Basılmamış Doktora Tezi), Durham Üniversitesi, Durham 2001, s. 229 - 270.

yetkili yasama organı olan ülü'l-emre bırakılmıştır.⁶ Cezaları takdir eden kadılar, şeriatı tedvîn etmekle mükellef, ictihadlarında tamamen serbest birer devlet memuru idiler. Hüküm ve kararlarında hiç kimseye danışmak mecburiyetinde değildiler.⁷

Bununla beraber belirtilmesi gereken diğer bir husus da Osmanlı hukukunda, ceza yargılamasının, kişi hak ve hürriyetlerini korumanın yanında, nizamı da korumaya yönelik olduğu gerçeğidir. Nitekim bir mahalle veya köyde, yahut bir kervansarayda faili meçhul bir cinayet işlendiği takdirde, o yerin halkı ya suçluyu bulur veya özel olarak yapılan yargılama sonucunda ölünün kan bedelini ödemek zorunda kalırdı.⁸ Bu ve benzeri durumlar mahalle sakinlerinin, birbirlerini denetlemeyi ve birbirlerinden haberdar olmayı gerektiren bir ilişkiyi sürdürmelerini zorunlu hale getirmiştir.⁹

Diğer taraftan da Osmanlı Devrinde, klâsik ve ahlâk kitaplarında klâsikleşmiş farklı bir söylem dikkati çekmektedir. Ahlâk kitaplarında, kişiler devlete karşı değil, herkes *yek diğerine* yani çevresindeki kişilere karşı sorumlu tutulurdu. Kişilere, komşularının hatalarına tahammül etmeleri öğütlenirdi. Bilindiği üzere İslâm hukukunda kişinin suçsuzluğu ve borçsuzluğu esastır. Eğer suç aleniyet kazanmamışsa, suçun ortaya çıkması arzu edilmez; kişi ile Allah arasındaki alana terk edilir ki; artık suçtan değil, dinî bir kavram olan günahtan bahsedilir.¹⁰ Bu bakımdan incelediğimiz konu, daha çok kamuyu ilgilendiren suçlarla ilgili olan ve Osmanlı ceza hukukunda ta'zîr cezası kapsamında verilen kararlarla ilgilidir.¹¹

⁶ Ahmed Akgündüz, *Şer'îye Sicilleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1988, s. 14; Aynı müellif, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, 1. Kitap, İstanbul 1990, s. 105 - 127. Nitekim çeşitli suçlardan dolayı yakalanan kimselerin cezalarının küreğe çevrilmesi doğrudan doğruya ülü'l-emrin yetkisinde idi. Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler", *İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi*, Prof.Dr. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı, Sayı: 12, İstanbul 1982, s. 203 - 248. Ayrıca benzer ta'zîr cezalarından olan kalebendlik cezası hakkında bilgi için bkz. Neşe Erim, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme", *Osmanlı Araştırmaları*, C. IV, İstanbul 1984, s. 79 - 88.

⁷ Münir Atalar, "Şer'îye Mahkemelerine Dâir Kısa Bir Târihçe", *A.Ü. İ.F. İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, C.IV, Ankara 1980, s. 309.

⁸ Abdülaziz Bayındır, "Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılaması", *Türkler*, C. X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 80. Ayrıca Kassâme uygulaması için bkz. Mehmet Akman, "Osmanlı Hukukunda Kassâme", *Türkler*, C. XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 789 - 794.

⁹ Işık Tamdoğan - Abel, "Osmanlı Döneminden Günümüz Türkiye'sine Bizim Mahalle", <http://www.tarihvakfi.org.tr/istanbul/id/40/mahalle>.

¹⁰ Mehmet Akman, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, İstanbul 2004, s. 20.

¹¹ Suçların bireyselliği konusundaki değerlendirmeler için bkz. Sabri Erturhan, "Kişisel Boyutlu Suçların Gizlenmesinin İslâm Ceza Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. V, Sayı: 2, Sivas 2001, s. 259 - 285.

Biz bu çalışmamızda, özetlemeye çalıştığımız bu genel bilgilerin ışığı altında XVII. ve XVIII. yüzyıllara ait Kayseri Kadı Sicilleri üzerinde yaptığımız incelemenin¹² sonuçlarını ortaya koyarak, Osmanlı şehrinde yerleşim birimi olan mahallenin (veya köyün) sosyal kontrol mekanizmasının oluşturulması yönündeki fonksiyonu üzerinde bazı değerlendirmelerde bulunacağız.

2. Bireyin Sû-i Hâl Veya Hüsn-i Hâlinin Tespitinde Mahalle Ahalisinin Rolü

Kadı sicillerindeki belgelerde geçen kişilerin kimlik tespitinde bireylerin ad ve baba adlarının yanı sıra, sakin oldukları mahalle veya köyün adı da yer almaktadır. Bu durum, kişinin sakin bulunduğu yerleşim yeriyle de tanınması keyfiyetini ön plâna çıkarmaktadır. Bu yönüyle bireyin aidiyeti, sakin olduğu mahalleyle bir anlam kazanmakta ve bir değer ifade etmektedir. Dolayısıyla kimlik tespiti yapılırken kişinin, sadece kim olduğunun ya da diğer bir ifadeyle adresinin öğrenilmesi yeterli olmayıp, aynı zamanda nasıl biri olduğunun da bilinmesine ihtiyaç vardır.

¹² Bu defterlerden bazıları Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak hazırlanmış olup, birer örneği Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Merkezi'nde bulunmaktadır: Mukaddes Yılmaz, *55/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1055 / M. 1645) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 1998; Mustafa Oğuz, *59 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1062 / M. 1652) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 1998; Mesude Doğan, *60/I Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1065 / M. 1655) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 2001; Meltem Akkan, *60/II Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1065 / M. 1655) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 2003; Erdinç Demir, *61/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1061 / M. 1651) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 2002, Muhammet Kalıpçioğlu, *65 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1066 - 1067 / M. 1655 - 1656) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 1996; Rıdvan Yurtlak, *66/I Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1067 / M. 1657) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 1998; Zeynep Kalıpçioğlu, *75 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1073 - 1074 / M. 1662 - 1663) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 1996; Nasi Aslan, *Kayseri Şer'iyye Sicillerindeki Hicrî 1084, 1087 Tarihli 81 ve 84 Numaralı Defterler ve İslâm Hukuku Açısından Tahlili*, (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri 1995; Mehmet Özbek, *88 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1089 - 1090 / M. 1678 - 1679) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 1995; İsmail Altun, *125 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1143 / M. 1730) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 2001; Özen Tok, *130 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1151 / M. 1738 - 39) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 1996; İlhami Temür, *136 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1159 / M. 1746) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 1997; Songül Caner, *138 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1161 - 1162 / M. 1748 - 1749) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 1997; Tufan Gündüz, *1201 - 1202 Tarihli 165 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1990, Gülbadi Alan, *213/II Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu* (Doktora Seminer Çalışması), Kayseri 1999.

Bireyin oturduğu mahalleye göre tanınması ve mahallelinin kendisi hakkında vereceği bilgilere bağlılığı, mahallenin ortak bir kimliğe sahip olduğunu göstermektedir. Bu aynı zamanda yaptırım ve denetim mekanizmasının varlığına da işaret etmektedir. Osmanlı döneminde mahalle bu bakımdan idarî ve malî birimin ötesinde kendi iç örgütlenmesine sahip bir yapı olma özelliğini de göstermiştir.¹³ Mahalleli birbirini yakından tanıdığı için herhangi bir olayda, bir kişinin durumu hakkında bilgiye ihtiyaç duyulursa, o kişi hakkında komşularının ve mahalle imamının tanıklığı büyük önem taşımaktaydı. Bu yüzden, mahkemede kanıtlar ve görgü tanıklarının sözleri değerlendirilirken bir de sanığın mahallesinde nasıl tanıdığı araştırılırdı.¹⁴ Meselâ, 9 Şevval 1067 (21 Temmuz 1657) tarihli belgede, Kayseri’de Mumcu Halil Mahallesinden el-Hac Ali Çelebi bin Süleyman, aynı mahalleden Mehmed Bey bin Abdullah ve onun damadı olan Yusuf bin Osman Çavuş’un ihanet kastıyla evine geldikleri ve eşi Atiyye bint-i el-Hac Ferhad Bey’e ve oğlunun eşi olan Fahriye bint-i Mustafa Çavuş’a taş ile vurup azalarını kara bere içinde bıraktıkları ve ayrıca kölesi Kemal’i de bıçak ile yaraladıkları iddiasıyla davacı olmuş ve davasına delil olarak *udûl-i ricâl*den bir erkek ve iki kadın olmak üzere şahit getirmişti. Mahkeme, davalıların keyfiyetlerinin mahalle ahalisinden de sorulmasını istemiş ve neticede mahalleli bunların sû-i hâl sahibi olduklarına şahitlik etmişlerdi.¹⁵

Mahalle ahalisinin gözünde bir kişinin güvenilir olup olmadığının tespitinde değişik ölçüler söz konusuydu. Meselâ, bir kimsenin beş vakit namaz için camiye sürekli gitmesi mahalleli için komşularının katında kendisinin tanınır ve güvenilirliğinin bir ölçüsüydü. Bununla ilgili sicillere yansıyan örnekler çoktur.¹⁶ Meselâ, 6 Cemaziyülevvel 1143 (17 Kasım 1730) tarihli belgede, Abdüllatif bin Ali’nin sakin olduğu Hamurcu Mahallesinden ihracı için gerekçe gösterilen ve kendisine isnat edilen suçlar arasında fisk ve fesat ehli olma, kötü sözler sarfetmenin yanı sıra *târik-i salât* olması da bulunmaktaydı.¹⁷ Benzer şekilde, 19 Receb 1151 (2 Kasım 1738) tarihli bir belgede de, Güllük Mahallesinden ihracı istenen es-Seyyid Mehmed bin Mehmed’in *târik-i salât* olması mahallelinin delilleri arasında yer almaktaydı.¹⁸

Ortak sorumluluk taşıyan mahalle sakinlerinin, hukukun uygulanmasında önemli bir rol üstlendikleri görülmektedir. Bu önemin sicillere yansıyan ilk görünümü, suçlanan davalının lehinde veya aleyhinde tanıklık yapmak şeklinde ortaya çıkmaktadır. Mahallesinde iyi ya da kötü olarak tanınıyor olmak kişinin suçlu veya

¹³ Tamdoğan - Abel, *a.g.m.*, http://www.tarihvakfi.org.tr/istanbul/id_40/mahalle.

¹⁴ Ergenç, *a.g.m.*, s. 74. Kayseri’deki farklı inanç mensupları arasındaki münasebetler için bkz. Mustafa Keskin, “Osmanlı Toplumsal Hayatına Ait Tespitler (Kayseri ve Yöresi)”, *Türk Yurdu*, Aralık 1999 - Ocak 2000, S. 148 - 149, s. 134 -139.

¹⁵ *66 Numaralı Kayseri Kadı Sicili*, s. 59.

¹⁶ Ankara’ya ait verilen örnekler için bkz. Ergenç, *a.g.m.*, s. 73 - 74.

¹⁷ *125 Numaralı Kayseri Kadı Sicili*, s. 10.

¹⁸ *130 Numaralı Kayseri Kadı Sicili*, s. 86.

masum olduğunun kanıtlanmasında çok önemli işleve sahipti.¹⁹ Bu bakımdan mahalleli kişinin sû-i hâli veya hüsn-i hâlinde referans olmaktadır. İncelediğimiz defterlerde sû-i hâle gerekçe teşkil eden suçlamalar arasında: *kendi halinde olmama, bed lisân, nâ-mahrem ile muhalâta, fitne ve fesad ehli olma, şirret ve şekavet üzere olma, ef'al-i şeni'a ve evzâ-i kabîhada bulunma, şürb-i hamr, hevâ ve hevesine tabi olma, ehl ve ıyâle taarruzdan halî olmama* vb. hususlar yer almaktadır. Burada kişinin sû-i hâli ile ilgili olarak mahallelinin şikâyetlerinin sicillere yukarıdaki ifadelerle veya bunların değişik biçimleriyle yansıdığını görmekteyiz. Bununla birlikte davacının, sû-i hâlinin tescilini istediği ve davalıya isnat ettiği suçların daha somut gerekçeler ihtiva ettiği hususunu da gözden kaçırmamak gerekir. Zira muhakeme sürecinde davalının sû-i hâlinin tescilinde davalıya karşı yöneltilen suçlamalar, davacının mağduriyetine sebebiyet verdiği şeklindedir. Meselâ, 3 Rebiyülevvel 1154 (19 Mayıs 1741) tarihli belgede Hisayunlu Mahallesinden İsmail ibn-i el-Hac Ömer, Mehmed bin Ahmed ile annesinden şikâyetle, Mehmed'in geceleyin kapısına katran sürdüğü, küfür sözler sarf ettiği, taşla hücum ettiği iddiasıyla davacı olup, keyfiyetlerinin *bî-garaz müslimînden* sorulmasını talep etmiş ve bunun üzerine mahalleli davalıların sû-i hâl sahibi olduklarına şahitlik etmişlerdi.²⁰

Bireysel olarak kişi veya kişilerin mağdur sıfatıyla dava açıp, şikâyetçi olmalarının yanı sıra sû-i hâl ile ilgili olarak, başta şehir subaşısı olmak üzere: sancak mütesellimi, mahalle veya köy kethüdarları, yiğitbaşı gibi diğer görevlilerin de davacı oldukları görülmektedir. Meselâ, 15 Ramazan 1065 (19 Temmuz 1655) tarihli belgede, Kayseri subaşısı olan Zülfikar Ağa, daha önceden Bozok Sancağından olup Kayseri'de Yalman Mahallesinde sakin olan Mustafa bin Pîr Budak'ın eşkıya tairesinden olanlara yardım ve yataklık yaptığından şüphelenildiği gerekçesiyle, Mustafa'nın keyfiyetinin teftişini mahkemeden talep etmiştir. Durum, mahalleliden sorulduğunda, Mustafa'nın şimdiye kadar her hangi bir sû-i hâline rastlanılmadığı ve işitilmediği, *kendi halinde, vakarlı ve mukayyet* biri olduğu şeklinde hüsn-i hâline şahitlik edilmişti.²¹ Benzer şekilde, 4 Zilkade 1066 (24 Ağustos 1656) tarihli belgede, Kayseri subaşısı Zülfikar Ağa, Tus Mahallesinden Meryem bint-i Yasef adlı zimmiyyenin evine nâ-mahrem aldığı, kendi halinde olmadığı, bazı kimselerle ülfet ve alâkası olduğu iddiasıyla davacı olup, keyfiyetin mahalle ahalisinden sorulmasını talep ettiğinde, başlarında mahalle imamının da yer aldığı bir grup mahalleli, Meryem'in yukarıda isnat edilen suçlar çerçevesinde sû-i hâl sahibi olduğu hususunu mahkemeye şahitlik yoluyla bildirmişlerdi.²² Aynı şekilde, 26 Cemaziyülevvel 1068 (1 Mart 1658) tarihli bir belgede, Kayseri mutasarrıfı olan Ahmed Paşa'nın mütesellimi es-Seyyid Hamza Ağa, Kebe İlyas Mahallesinden Ganimet bint-i Abdi ile kendisinden boşanmış eski eşi İbrahim bin Yakub hakkında; evleri-

¹⁹ Abacı, *a.g.e.*, s. 202; Fikret Yılmaz, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Mahremiyetin Sınırlarına Dair", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 83, İstanbul 1999 / 2000, s. 99.

²⁰ *131 Numaralı Kayseri Kadı Sicili*, s. 110.

²¹ *60 Numaralı Kayseri Kadı Sicili*, s. 58.

²² *65 Numaralı Kayseri Kadı Sicili*, s. 43. Benzer şekilde şüphe üzerine diğer bir dava için bkz. *75 Numaralı Kayseri Kadı Sicili*, s. 50.

ne yabancı kimse aldıkları, içki içtikleri, Ganimet'in yabancılardan sakınmadığı şeklinde şikâyetler olduğu gerekçesiyle mahkemeden konunun araştırılmasını istemiştir. Bunun üzerine mahkeme durumu mahalleliden sormuş ve mahalleli de bunların sû-i hâllerine şahitlik etmişti.²³

İslâm hukukunda kişinin suçsuzluğu esastır. Bunun doğal bir sonucu olarakta *ispat külfeti* suçlayana aittir. İslâm hukukunda sanığın suçsuzluğunu ispat etmesi beklenmez ve karşı delil getirmesi istenmez.²⁴ Bununla birlikte sû-i hâlde olduğu gibi, kişinin hüsn-i hâlinin tespit ve tescilinde de mahallelinin referans olduğuna dair kayıtlar sicillerde yer almaktadır. Normalde kişinin hüsn-i hâl sahibi olduğunun tescil edilmesinin hukukî bakımdan bir zorunluluğu yoktur. Ancak bu husus, hakkında sû-i hâl sahibi olduğu şeklinde bir suçlama söz konusu olunca, iddianın aksinin ispatlanmasıyla ortaya çıkan bir durumun neticesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, 7 Rebiyülâhir 1087 (19 Haziran 1676) tarihli belgede, şehir subaşı Mustafa Bey, Yenice Mahallesinden Saliha bint-i Ömer'in ecnebilerden olan kimselerle görüştüğü ve fiil-i şeni' eylediği şeklinde, hakkında vuku bulan şikâyetler olduğu gerekçesiyle mahkemeden tahkikini talep etmiş, mahkeme durumu mahalleliden sorduğunda, mahalle ahali Saliha'nın şimdiye kadar *sû-i hâlini* ve *zemm-i ef'âlini* görmediklerini ve işitmediklerini, kendi halinde, ırzı ile mukayyet iyi bir hatun olduğu şeklinde hüsn-i hâline şahitlik etmişlerdi.²⁵ Bununla birlikte, kişinin hüsn-i hâl sahibi olduğunun mahkemece tescil edilmesinin gerektiği durumlar da olmaktadır. Hakkında sû-i hâl sahibi olduğu iddiasıyla kendisinden davacı olunan kimsenin aksi durumunun yani hüsn-i hâlinin mahkemede mahallelinin şahitlik etmesiyle sonuçlanması bir dava sürecinde neticelenirken, bazen de mağdur olan kimsenin hüsn-i hâlinin tescili de gerekli görülmekteydi. Böyle bir işlem, onun gerçekte mağdur olduğu bir konuda sonradan herhangi bir suçlamayla karşı karşıya kalmasının ve töhmet altında bırakılmasının önlenmesine yönelik olduğu görülmektedir. Meselâ, 20 Şevval 1061 (6 Ekim 1651) tarihli belgede, Hasbek Mahallesinden Osman bin Mehmed, aynı mahalleden olan Mahmud bin Ali hakkında, eşine hıyanet kastıyla evine girdiği iddiasıyla davacı olup, davasını şahitlerin şahitlikleriyle ispat etmiş ve ayrıca Mahmud'un sû-i hâl sahibi olduğu ve hatta hakkından gelmesi gerektiğini mahallelinin şehâdetiyle tescil ettirmişti. Akabinde, Osman mağdur olan eşinin keyfiyetinin dahi mahalle ahalisinden sorulması ve durumunun tescilini talep etmişti. Mahalleli, Osman'ın eşi hakkında *kendi halinde olduğu, hilâf-ı şer' evzâ ve etvârının işitilmediği, sû-i hâlini* görmedikleri, *saliha ve mestûre bir hatun* olduğu şeklinde hüsn-i hâline şahitlik etmişlerdi.²⁶

Mahallelinin kişiler hakkında bildirdiği görüş, özellikle ortada kanıt olmadığı durumlarda daha etkindir. Meselâ, 28 Cemaziyülâhir 1065 (5 Mayıs 1655) tarihli belgede, Kebe İlyas Mahallesinden Osman bin Musli, aynı mahalleden Mus-

²³ 67 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 61

²⁴ Akman, a.g.e., s. 21.

²⁵ 84 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 11

²⁶ 61 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 115.

tafa bin Ali, Yunus bin Üveys ve Pîrî bin Sefer ve Kürkçüođlu İsa adlı kişiler gece yarısı üzerine gelip kendisini kılıç ile yaraladıkları ve taş ile üzerine hücum ettikleri iddiasıyla davacı olmuştu. Ancak davalılardan Mustafa'nın durumu inkâr etmesi üzerine davacıdan delil talep edilmişti. Fakat davacı delil getirememiş ve bunun üzerine mahkeme, davalıların keyfiyetlerinin mahalle ahalisinden sorulmasını talep etmiştir. Mahalle ahali, bunların kendi hallerinde olmadıkları, şirret ve şekavet üzere buldukları ve töhmet-i sabıkaları olduğu şeklinde beyanda bulunmuştur.²⁷

Diğer yandan kişinin tanınmasında çevre mahallelerin bilgilerine başvurulduğu da görölmektedir. Bu durum, daha ziyade davalının o mahalle veya mahallelerin ahaliyle olan müspet ya da menfi münasebetinin bir sonucu olarak gözükmektedir. Nitekim, bu konuyla ilgili sicillere geçen 11 Şaban 1062 (18 Temmuz 1652) tarihli belgede, Fırıncı Mahallesinden olan zimmîler, aynı mahallede sakin olan Murad veled-i Sefer'in kendi halinde olmadığı, hıyanet kastı ile gece ve gündüz evlere gittiği, küfür sözler sarf ettiği, hâl ve hareketlerinden kimsenin memnun olmadığından bahisle, keyfiyetinin *bî-garaz kimselerden* sorulmasını talep etmeleri üzerine, Murad'ın durumu, komşu mahalleler olan Tus Mahallesi ile Depecik Mahallesinden sorulmuş ve onlar da sû-i hâline şahitlik etmişlerdir.²⁸ Burada dikkatimizi çeken husus, normalde mahalle ahali kişinin sû-i hâlinin belirlenmesinde etkin rol oynarken bu örnekte ise mahalleli, sadece davacı konumunda olmuş ve davalının sû-i hâl sahibi olduğunu ise komşu mahalleler şahitlik yoluyla mahkemeye bildirmişlerdir. Bu bir yönüyle, komşu mahallelerin davalıdan olan mağduriyetlerinden kaynaklanmış görünmektedir.

3. Mahalleden (Veya Köyden) İhraç Kararlarında Mahalle Ahalisinin Rolü

Osmanlı hukukuna göre mahalle ahali, birbirlerine karşı sorumluydu ve dolayısıyla mahallelerinde olan bir olayı aydınlığa çıkarmak ve eğer olayın faili tespit edilemezse, zararı karşılamak durumundaydı. Bundan dolayı, mahalleli, su-başı ve diğer ehl-i örf taifesinin itham ve takibine uğramamak, adlarının kötüye çıkmasını önlemek için, aralarına karışmış, iyilik ve doğrulukla tanınmayan kişileri mahallelerinden ihraç etme yoluna başvurmuşlardır. Bu meyanda mahalle ahali, kendilerini rahatsız eden, ahlâk ve namus dışı davranışlarda bulunan kişileri mahalleden çıkartma hakkına sahipti.²⁹ Mahallelinin bu yaptırım gücünü Osmanlı hukukundan aldığı bilinen bir husustur. Nitekim I. Selim Kanunnâmesi'nde *Fasl-ı der beyân-ı ahvâl-i töhmetyân* başlığı altında, hakkında şikâyet vuku bulan bir kimsenin mahalle veya köy ahali tarafından oturduğu yerden çıkarılabileceği belirtil-

²⁷ 60 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 20. Benzer şekilde şahitlikle ilgili belge için bkz. 65 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 48.

²⁸ 59 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 67.

²⁹ Ergenç, *a.g.m.*, s. 75; Yılmaz, *a.g.m.*, s. 98. Bu konuyla ilgili olarak XVII. Yüzyılda Mısır Eyaleti'ndeki uygulamalar için bkz. el-Nahal, *a.g.e.*, s. 55.

miştir.³⁰ İhraç ile ilgili olarak şer'î hukukta yer alan fetva örnekleri de, benzer uygulamaların ne şekilde olacağını göstermektedir.³¹

İhraç konusuyla ilgili olarak, incelediğimiz XVII. ve XVIII. yüzyıllara ait Kayseri Kadı Sicilleri'nde geçen köyden ihraç kararları, gerek şekil ve gerekse mahiyetleri bakımından mahalleden ihraç kararları ile aynıdır.³² Bunun için köyden ihraç kararlarını, mahalleden ihraç kararlarıyla birlikte ele almayı uygun gördük.

İhraç kararlarına gerekçe olan iddiaların mahkemeye intikal şekli ve ihraç talebinin sahipleri açısından konuyu ele aldığımızda, kişinin sû-i hâlinin tespitinde olduğu gibi bunun da üç şekilde gerçekleştiği görülmektedir. Bunlardan ilki şahıs veya şahısların davacı olmaları, ikincisi ehl-i örfün davacı olması ve üçüncüsü de mahallelinin davacı olması şeklindedir.

Davalı aleyhine, mahkemeden talep edilen mahalleden (veya köyden) ihraç kararının kaynağı bakımından ise; ilki davacının talebi şeklinde, ikincisi mahallelinin talebi şeklinde ve üçüncüsü de mahkemenin dava sürecinde aldığı karar şeklinde olmaktadır. Zira bu ilk iki durumda, mahkemenin fonksiyonu daha ziyade kararın kaynağı olmaktan çok, verilmiş kararın tasdik ve tesciline yöneliktir. Bu konuyu örneklerle izah etmek yerinde olacaktır. Meselâ, 22 Cemaziyülâhîr 1151 (7 Ekim 1738) tarihli belgede, Yalman Mahallesinden Ali bin el-Hac Mustafa, mahkemede Yalman Mahallesinden es-Seyyid İbrahim ibn-i el-Hac Musta-

³⁰ Bu başlık altında: “Ve dahi bir kimesne hırsûzdur veyâ kahbedir deyu mahallesi ve kurâsi cemâ'atı şikâyet idüb bize gerekmez deyu red itseler vâkı'a töhmeti dahi ol kimesnenin beyne'n-nâs ma'rûf olsa mahallesinden tehi idüb ya'ni red idüb süreler ve dahi eger varduğı yerde dahi kabûl itmeseler şehirden süreler ammâ birkaç gün tevakuf ideler şâyed ki ol evvelki yaramazlığı gidüb tövbe idüb salâh üzre olursa hoş ve illâ andan dahi red idüb bi'l-külliye süreler şehirden çıka gide.” şeklinde ifade edilmektedir. Selâmi Pulaha, Yaşar Yücel, “Derbeyân-ı Kanunnâme-i Osmanî”, *Belgeler*, C. XII, Sayı: 16, TTK, Ankara 1988, s. 31. Benzer biçimde II. Selim dönemi için “Der Beyân-ı Töhmet-i Mütthemân” başlığı altında verilen hüküm için bkz. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, C. VII, İstanbul 1993, s. 356.

³¹ Meselâ Ebussuûd Efendi, “Tezvîr ve şekavet ile meşhur olan Zeyd'in sâkin olduğu şehir halkı Zeyd'in fesadından aciz olub şehirden sürülmesin istediklerinde, hakimü'l-vakt mezburlar talebi ile şehirden sürmeğe kadir olur mu? el-Cevap: mülkü olunca olmaz. Ta'zîr ve habs ile şerrin def' eder. Salâhı zahir ve muhakkak olmadan zindandan çıkarmamak gerektir” şeklinde belirtir. M. Ertuğrul Düздаğ, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1972, s. 142. Benzer şekilde gammazlıkla ilgili olarak: “Bu mesele meyanında eimme-i Hanefiyeden cevab ne vechiledir. Bir diyârda sâkin olan gammaz nâmında olan Zeyd'i ol diyârdan nefy ve iclâ olunması için emr-i âlî varid olsa ol emre imtisâl olunur mu? Beyân buyurula. el-Cevap: olunur. Allahu Teâlâ a'lem. Ketebe Mustafa el-fâkir afa anh.” şeklindeki fetva kaydı için bkz. *66 Numaralı Kayseri Kadı Sicili*, s. 144.

³² Meselâ sakk usulünün esaslarıyla ilgili ve konumuz olan mahalleden ihraç i'lâmının ne şekilde kaydedileceğine dair örnekler için bkz. Debbağzade Nu'man Efendi, *Câmi'ü's-Sakk*, İstanbul 1214, s. 292 - 293.

fa'dan, kendi zevcesine küfür sözler sarf ettiği, şirretlik gösterdiği, mahkemeye davetinde icâbet etmediği ve silâhla mukavemette bulunduğu iddiasıyla davacı olup, kendisinin *muzırru'n-nâs ve saî bi'l-fesâd* olduğu ve emniyetinden emin olmadığından bahisle mahalleden ihracını talep etmiştir.³³

İhraç talebinde bulunan mahalleli, doğrudan doğruya mahkemeye gelerek, davacı olduğu şahıs veya şahısların mahalleden ihracını, işledikleri suçlar yani sû-i hâleri karşılığında bir ceza olarak verilmesini talep etmişlerdir. Böyle bir talepte, mahalle ahalisi, özellikle davalıya isnat ettiği suçlamaları yukarıda örneklendirdiğimiz sû-i hâlin tespitinde olduğu gibi ortaya koyar ve mahkemeden ihraç talebinde bulunurdu. Mahalle veya köy ahalisi, mahkemede başta imam, müezzin, müderris gibi mahallenin önde gelenlerinden oluşan kimselerin yer aldığı geniş bir grup tarafından temsil edilirdi. Sicillerdeki bilgilerden hareketle, bunların sayılarını net bir şekilde ortaya koymak mümkün değildir. Zira şahitlerin tamamının isimlerinin yazılmadığı ve çoğunlukla birkaç isimden sonra *ve saîrleri* şeklinde kaydedildiği görülmektedir. Meselâ, 12 Zilkade 1067 (22 Ağustos 1657) tarihli bir belgede, Kebe İlyas Mahallesinden İmam Yusuf Halife bin Derviş Ali, Seyyid Mehmed Çelebi bin Seyyid Abdi, Seyyid Ali Çelebi bin Seyyid, el-Hac Ali bin el-Hac Ömer, Sarac Mustafa, Hamza bin Abdullah ve sairinden oluşan mahalleli, Saliha bint-i Hamza ile kızları hakkında evlerine levent taifesi getirdikleri, fuhuş ve fücür ile meşgul oldukları iddiasıyla davacı olmuşlar ve bunların mahalleden çıkarılmalarını talep etmişlerdir. Gerekçe olarak da levent eşkıyası korkusundan akşam namazından sonra dışarı çıkamaz oldukları ve bu durumdan çaresiz kaldıklarını beyan etmişlerdir.³⁴

İncelediğimiz sicillerdeki bazı belgelerde, şahit olarak 60'tan fazla kimse- nin mahkemede hazır bulunduğuna işaret edilmiştir.³⁵ Ayrıca mahalleden ihraç talebiyle gelen ve davalının aleyhinde şahitlik eden mahalle ahalisi arasında, kadınların da yer aldığı görülmektedir.³⁶

Mahalle ahalisinin, ihraç talebiyle ilgili davaya kaynak teşkil etmesinin diğ- ger bir yolu da, mahkemede davalı olan kişinin keyfiyetinin, mahalle ahalisinden sorulması üzerine, mahalle ahalisinin davalının sû-i hâline şahitlik yapması ve aynı zamanda mahkemeden bu suçuna karşılık ihraç talebinde bulunması şeklinde ol- muştur. Meselâ, 10 Şevval 1067 (22 Temmuz 1657) tarihli bir belgede, Mumcu Halil Mahallesinden el-Hac Ali Çelebi bin Süleyman, aynı mahalleden Mehmed Bey bin Abdullah, eşi Atiyye ve damadı Yusuf bin Osman Çavuş'un ihânet ve fesat kastıyla evine gelip, eşine ve gelinine taşla saldırdıkları, kölelerini yaraladıkları iddiasıyla davacı olmuş, davalıların durumu inkâr etmeleri üzerine şahitlerle dava- sını ispat etmiştir. Ayrıca mahkemeden, davalıların keyfiyetinin mahalleliiden so-

³³ 130 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 73.

³⁴ 66 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 98.

³⁵ 213 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 129.

³⁶ Ayhan Erdemir, *66 Numaralı Davutpaşa Şer'iyye Sicili*, (Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1998, s. 191.

rulmasını talep etmesi üzerine, mahalleli bunların fitne ve fesada mübâşeret ettikleri, eşinin de evlerine nâ-mahrem aldığı, hamamda ve çarşıda kadınlara rahat vermediğinden bahisle, Mehmed'in ve eşinin şehirden ihracının gerekliliğini beyan etmiştir.³⁷

Mahallelinin ihraç talebini, vekâlet yoluyla mahkemeye intikal ettirdiği de olurdu. Bu durumda mahalle veya köyü temsilen kethüda, yiğitbaşı gibi görevliler mahkemeye gelerek dava açarlardı. Meselâ, 24 Receb 1151 (7 Kasım 1738) tarihli belgede, Sisliyan ve Rumyan Mahallelerinin kethüdası olan Serkiz veled-i Arzman, Rumyan Mahallesinden Uzun Mustafa Beşe ibn-i Ali ve Sisliyan Mahallesinden Ahmed Beşe ibn-i Abdullah'ın, bu mahallelerin ahalisine *zulüm ve ta'addilerinin nihâyeti* olmadığından ve *bed lisânlarından zarar gördükleri* iddiasıyla davacı olmuşlardı.³⁸ Burada dikkatimizi çeken bir husus da Müslim gayrimüslim arasında fark gözetilmediğidir.³⁹

4. Mahalleden İhracı İstenen Davalılara İsnat Edilen Suçlar

İhraç ile ilgili olarak yukarıda verdiğimiz örneklerde davalının suçu ve bu suça karşılık olarak verilecek cezanın ne olduğu, davacı tarafından tayin edilmiş olarak mahkemeye intikal ettiği sonucu çıkmaktadır. Bu durumda yukarıda ifade ettiğimiz üzere mahkeme, kararın kaynağı olmaktan ziyade verilmiş bir kararı onaylayan bir merci durumunda olmaktadır. Bununla birlikte, mahkemenin kararı şeklinde sicillere yansıyan örnekler de söz konusudur. Diğer taraftan bu karar ister şahsın ister mahalle ahalisinin talebi şeklinde olsun, neticede işlenen suçun karşılığı olan cezanın ne olacağının taraflarca biliniyor olmasıyla da ilgili görünmektedir. Mahkemenin kararı şeklinde sicillere yansıyan örneklerde de usul hemen hemen aynıdır. Burada dava sürecinde şahsın veya mahalle ahalisinin doğrudan doğruya talebi söz konusu olmamakla birlikte, mahalle ahalisi, şahitlik yoluyla davalının sû-i hâline tanıklık etmekte ve bunun neticesinde mahkeme, kararını vermektedir. Meselâ, 21 Ramazan 1161 (14 Eylül 1748) tarihli belgede, Cırgalan Köyünden Ebubekir bin Ali, Ayşe bint-i Hacı İbrahim ile annesinin iftira ve hilâf-ı şer' ehl-i örf'e gammazlıkta buldukları, lisanlarından emin olunmadığı ve bunu bir alışkanlık haline getirdiklerinden bahisle durumun köy ahalisinden sorulmasını talep etmişti. Köy ahalisinin, davalıların sû-i hâllerine şahitlik etmeleri üzerine mahkeme her ikisinin köyden ihracına karar vermiş ve bir daha köy ahalisine ve davacı Ebubekir'e müdahalede bulunmalarını yasaklamıştır.⁴⁰

Sû-i hâlin tespitinde olduğu gibi, mahalleden veya köyden ihraç kararlarına gerekçe teşkil eden ve davalı veya davalılara mahallelinin isnat ettiği suçlar sicille-

³⁷ 66 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 62.

³⁸ 130 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 89.

³⁹ Osmanlılar zamanında Kayseri'deki gayrimüslim tebaanın durumu hakkında bkz. Ali Aktan, "Tanzimat'a Kadar Kayseri'deki Zimmîlerin Genel Durumu", *CIEPO XIV. Sempozyumu Bildirileri 18-22 Eylül 2000, Çeşme*, TTK, Ankara 2004, s.1-25.

⁴⁰ 138 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 2.

re yansıyan şekliyle; *muzırru'n-nâs ve sâi bi'l-fesâd, emniyetinden emin olmama, kendi halinde olmama, nâ-mahremden ictinab etmeme, târik-i salât, bed lisânlarından mutazarrır olma, zulûm ve ta'addîsinin nihâyeti olmaması, fesâd ve töhmeti zuhûr etme, nâ-mahrem ile halt-ı ülfet, fuşş ve fücûr ehli olma, ehl-i örfe gammazlık etme, ehl-i ırza iftira, hilâf-ı şer' hareket, şürb-i hamr, ehl-i fesâd ve yaramaz olma* ve buna benzer hususlar teşkil etmekte ve en önemlisi de böyle suçların *âdet-i müstemirr* haline geldiğinden bahsedilmektedir. Her ne kadar bu suçlardan bazıları soyut gibi görünse de incelediğimiz belgelerde, dava sürecinde davacının davasına aynı zamanda somut iddialarla (yaralama, darb, şetm, silâhla mukavemet, fuhuş yapma, hırsızlık, gammazlık, ırza taarruz gibi) davacı olması ve bu tür suçlara istinaden dava açması ve akabinde de mahallelinin bu suçu işleyenin, gerçekten bunları işlediği ve aynı zamanda da işleyebilecek vasıfta biri olduğu yani sû-i hâl sahibi bulunduğunu beyan etmesi şeklinde olmaktadır. O günkü Osmanlı toplumunda bu ifadelerin gerek günlük hayatta ve gerekse hukukî açıdan bir anlam ve önem ifade ettiği de muhakkaktır. Burada gözetilen husus, her şeyden önce kamu düzenini bozmaya yönelik eylemlerin önünün alınması olduğu anlaşılmaktadır.

Mahalleden ihraç kararlarının alınmasında gerekçe teşkil eden hususların başında, şüphesiz mahallelinin emniyet ve huzurunun temini gelmektedir. Böyle bir cezanın verilmesi, mahalleli açısından, *şirretinin mahalleli üzerinden def'i, din u devlete evlâ u elyak, ümmet-i Muhammed'e nâfi', mahalleye zararlarının def'i, kılması halinde zararının devam edeceği, şerrinin def' u ezâsının kat'ı, fukaraya enfa'* olduğu için önem arz etmekteydi.

İncelediğimiz mahalleden ihraç kararlarındaki i'lâmların sicillere *tenbih* şeklinde kaydedildiğini görmekteyiz. Bu karar, sanığın yerine getirmek zorunda olduğu yükümlülükleri içerdiğinin bir işaretidir. Mahalleden ihraç kararlarında, Müslim veya gayrimüslim için herhangi bir ayırım söz konusu değildir. Mahalleden ihracı talep edilenler arasında aileler de yer almıştır.⁴¹ İhraç uygulaması, mahalle veya köyün yanı sıra ev için dahi söz konusu olmuştur. Bu konuyla ilgili örneğimiz 5 Zilhicce 1065 (5 Ekim 1655) tarihli belgedir. Hamurcu Mahallesinden Mahmud bin Osman, sû-i hâl ve hareketleri yüzünden aileyi ve etrafı rahatsız eden oğlu Recep Beşe'yi evinden ihraç etmiş ve bu hususta mahkemeden kendisine hüccet verilmesini talep etmiştir.⁴²

Mahalleden ihraç kararlarıyla ilgili incelediğimiz döneme ait belgelerdeki bilgilerin, bazı konuları aydınlatmada ve ortaya koymada yeterince ip uçları vermediği görülmektedir. Bu da ceza muhakemesi ile ilgili belgelerin sicillerde yer almamasıyla alâkalıdır. Öncelikle, mahalleden ihraç kararının ne şekilde uygulanacağı, zaman açısından belirli bir sürenin söz konusu olup olmadığı, ihracına karar

⁴¹ İhracı talep edilen aileler ile ilgili belgeler için bkz. 66 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 62; 67 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 74; 84 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 78; 131 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 18, 66, 136 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 140; 138 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 2.

⁴² 60 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 123.

verilen şahısların mekân olarak nereye gidecekleri gibi, ihraç sonrası uygulamalarla ilgili bilgilere ayrıntılı olarak yer verilmemektedir. Bununla birlikte, mahkemenin verdiği ihraç kararının uygulanması konusunda verilen süre değişiklik göstermektedir. İncelediğimiz belgelerde bu sürenin 2 gün⁴³, 3 gün⁴⁴ veya 10 gün⁴⁵ olduğu görülmektedir. Yine bu cezanın bir sonucu olarak, ihracına karar verilen kimsenin mahalledeki mevcut mülkünü sattığı görülmektedir.⁴⁶ Bu durum, onun kesin olarak mahalleden çıkarıldığına ve dönüş imkânının kalmadığına işaret etmektedir. İhracına karar verilen şahısların, mekân olarak nereye gidecekleri hususunda da açık bilgi söz konusu değildir. Bununla beraber kayıtlarda *âher mahalle nakil, kaza-i âhere nakil* ifadelerine yer verilmiştir. Ayrıca mahalleden ihracı bir zabıt marifetiyle uygulanmaktadır.⁴⁷

Yukarıda açıkladığımız bazı sû-i hâl ile sabıkalı suçlulara uygulanan cezalar arasında kalebendlik ve kürek cezası yer almaktadır. Usul yönünden ceza hukuku uygulamasına göre, kadılık bölgesi içinde cereyan eden suçların tespitini kadılar yapar, ceza ise yerel yöneticiler (subaşı, muhtesip) tarafından infaz edilirdi. Merkeze arz edilmesi gereken önemde bir durum söz konusu ise, o zaman Divân-ı Hümâyûn'da cezanın ne olduğuna karar verilerek bir buyruldu veya ferman düzenlenirdi.⁴⁸ Meselâ, 19 Muharrem 1202 (31 Ekim 1787) tarihli Kayseri kadısına, Magosa Kalesi dizdarına ve mübaşir tayin edilen Dersaadet ağası çukadarlarından Süleyman'a hitaben gönderilen fermanda, Talas Köyünden Kör Abraham, Kiyoris ve Gorgi adlı şahısların *kendi hallerinde olmadıkları, tarz u tavırlarından ve kendilerinden emniyette olunmadığı, fukara u reayayı perişan ettiklerinden* bahisle bunların *ıslâh-ı nefis oluncaya kadar* Magosa Kalesi'ne kalebend edilmeleri ve ikinci bir ferman sadır olmadıkça da serbest bırakılmamaları emredilmiştir.⁴⁹

Uygulama açısından, mahkemenin ihraca dair kararının yerine getirilip getirilmemesinde mahalle ahalisinin önemli rol oynadığı görülmektedir. Meselâ, 19 Zilhicce 1089 (1 Şubat 1679) tarihli belgede, Cırlavuk Köyünün kethüdası ve ahali, Ahmed adlı kişinin köylerinden ihracına dair kendilerine hüccet verilmiş iken, belki ıslah-ı nefis olur düşüncesiyle ihraç etmemişler, ancak Ahmed'in fitne ve fe-

⁴³ Erdemir, *a.g.t.*, s. 191.

⁴⁴ Mahalleden ihracına karar verilen kişiye çıkıp gitmesi için tanınan sürenin 3 gün olduğuna dair bkz. Mesut Koşar, *H. 1155 - 1156 (1742 - 1743) Tarihli İstanbul Bab-ı Meşihat Şer'iyeye Sicilleri Bölümünden Bab Mahkemesi 182 Nolu Şer'iyeye Sicili*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1998, Belge no: 273; ayrıca bkz. Debbağzade Numan Efendi, *Câmi'ü's-Sakk*, s. 293.

⁴⁵ C. Jennings, "Limitations of the Judicial Power of the Kadı in 17th Century Ottoman Kayseri", *Studia Islamica*, 50, (1979), s. 178.

⁴⁶ Bu konuyla ilgili yapılan uygulama için bkz. M. Emin Serkan, *İstanbul / Üsküdar 415 Numaralı Şer'iyeye Sicili Transkripsiyon ve Tahlili*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2000, Belge no: 74.

⁴⁷ *165 Numaralı Kayseri Kadı Sicili*, s. 29.

⁴⁸ Erim, *a.g.m.*, s. 80.

⁴⁹ *165 Numaralı Kayseri Kadı Sicili*, s. 58.

sadının devam etmesi üzerine, önceki hüccete binaen yeniden ihraç için talepte bulunmuşlardı.⁵⁰

Görüldüğü üzere mahalleden ihraç kararında mahalleli, suçlanan kişiler hakkında bilirkişilik yapmakta ve cezalandırılmalarını sağlamaktadır. Bilirkişiler arasında Osmanlı mahallesinin idaresinden ya da temsilinden sorumlu kimselerin başında olan mahalle imamları gelmektedir. Mahalle imamları, yalnızca mahalle mescidinde dinî lider olmakla kalmayıp bu birimin idarî temsilcilerindedir. Bu yönüyle, kişileri tanımakla sorumluydular ve gerektiğinde resmî makamları bilgilendirirlerdi.⁵¹ Zaten mahallenin devlet nezdindeki temsilcisi ve en üst yöneticisi olan imamın cüzhanlık, avarız toplama, müezzinlik, kayyumluk, mahalle mektebi muallimliği gibi çeşitli görevleri yerine getirmesi onun sadece mahallenin dinî önderi olarak görülmediğini göstermektedir.⁵² Bununla birlikte, nâiblerden sonra kadıların en önemli yardımcıları olarak mahalle birimlerinin başında bulunan imamların, hukuk adamı ve yargı görevlisi olarak hiçbir fonksiyonları bulunmamaktadır. Bunlar daha ziyade bilgileri ve halk üzerindeki prestijleriyle mahallî lider durumundadırlar.⁵³ İmamların vazifelerinin din işleri ile kısıtlı olmadığı ve genelde mahallenin yönetimiyle ilgili vazifelerinin daha ağırlıklı olduğu ve köylerde ise ahalî üzerinde etkili olmasından ötürü, köy hayatının önde gelen simaları ve dolayısıyla idaresinin nüfuzlu şahsiyetleri arasında yer almaktadırlar.⁵⁴ Bu bakımdan, cemaatin kamu işlerinden sorumlu olup vergilerin toplanması ve asayişin sağlanması gibi konularda devlet ile topluluk arasında bir aracıdırlar.⁵⁵ İmamların, mahallelerinde oturanlar hakkında tam bir bilgi sahibi olmaları beklenirdi. Mahallede oturanların kimlik belirlenmesinde etkin rolleri söz konusudur. Mahallelerinde oturanların kayıt altına alınmaları, yeni gelenlerin kefalete bağlanmaları, vb. işler bunlar tarafından yapılmaktadır.⁵⁶ Bu bakımdan mahalleden ihraç kararıyla ilgili olarak mahallelinin yaptığı başvuru imamın da içinde yer aldığı *mahallenin ileri gelenleri* tarafından yapılmaktadır. İncelediğimiz belgelerde, geçen mahalle veya köy ahalisinden oluşan bilirkişilerin içinde imam, müezzin, müderris vb. önde gelen kimselerin yer aldığı görülmektedir.

⁵⁰ 88 Numaralı Kayseri Kadı Sicili, s. 10.

⁵¹ Tamdoğan - Abel, a.g.m., www.tarihvakfi.org.tr.

⁵² M. Asım Yediyıldız, “Şer’iye Sicillerine Göre Bursa’nın Sosyo-ekonomik Yapısı (1656 - 1658)” *Vakıflar Dergisi*, C. XXIII, Ankara 1981, s. 187.

⁵³ Feda Şamil Arık, “Osmanlılarda Kadılık Müessesesi”, *OTAM*, C. VIII, Ankara 1997, s. 28.

⁵⁴ Kemal Beydilli, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 11.

⁵⁵ Halil İnalcık, “İstanbul: Bir İslâm Şehri”, Çev: İbrahim Kalın, *İslam Tetkikleri Dergisi (Review of Islamic Studies)*, Prof.Dr. Nihad M. Çetin Hatıra Sayısı, C. IX, İstanbul 1995, s. 260

⁵⁶ Beydilli, a.g.e., s. 8.

Şehir ve kasabalarda, mahalle birimlerinin temsilcileri mahalle camisi veya mescidinin imamı iken, gayrimüslimler ile meskûn yerlerde ise dinî görevlilerin rolünün ne olduğunu sicillerden takip etmek güçtür. Onlarda topluluğun malî temsilcisinin ön plâna çıktığı görülmektedir.⁵⁷ İncelediğimiz belgelerde, zimmîlerin mahalle veya köy kethüdaları ya da yiğitbaşları tarafından vekâleten temsil edildiklerini ve davalarını takip ettiklerini görmekteyiz. Meselâ, Şaban 1055 (Ekim 1645) tarihli belgede, Oduncu Mahallesinin yiğitbaşısı olan Ağya veled-i Tater, Drader veled-i Sultan'ın mahalleden ihracı için vekil sıfatıyla davacı olmuştu.⁵⁸

Osmanlı hukukunun uygulanmasında, mahalle ahalisinin fonksiyonu, sadece mahalleden ihraç etme ile sınırlı gibi görünse de, yukarıda belirttiğimiz üzere aynı zamanda alınan kararların kaynağını teşkil etmesiyle de önemlidir. Nitekim, mahalleli ihraç kararında, kendilerine tanınmış bir hakkı kullanarak karar almakta, kadı da bu kararı uygulamaya koymaktadır. Bu bir bakıma mahalleli tarafından onaylanmış bir karardır ve bu süreçte kadının müdahalesi söz konusu değildir. Karar alma sürecinde mahallelinin bu yetkiyi doğru bir şekilde kullanılıp kullanılmadığını denetleyen bir mekanizma da söz konusu değildir.⁵⁹ Meselâ, 6 Zilkade 1161 (28 Ekim 1748) tarihli belgede, Toronto bint-i Hacek menziline nâ-mahrem almakla suçlanıp mahalleden ihracı istendiğinde, bu suçlamayı getiren mahalleli olduğu için kadı başka bir delile ihtiyaç duymaksızın Toronto'nun aleyhine olarak mahalleden ihracına karar vermiştir.⁶⁰ Ancak yukarıda örneğini verdiğimiz şekilde bazen çevre mahallelerin de bilirkişiliğine başvurulduğu olmaktadır.

5. Sonuç

Mahalleden ihraç kararları, Osmanlı toplum hayatının işleyişini ve bu meydana *fert-toplum* ilişkisinin hukukî boyutunu ortaya koyması yönüyle önem arz etmektedir. Meselenin mahkemeye intikal süreci ve şekli değişse de mahalleden ihraç kararlarında asıl etken mahalle ahalisi olmaktadır. Mahalleden ihraç kararının temelinde yatan nedenlerin başında, mahalle sakinlerinin sahip oldukları ahlakî kurallara aykırılık ve güvenlik nedenleri gelmektedir. Toplumda genel kabul görmüş kural ve kaidelerin dışına çıkılması ve bu durumun toplumun güvenliğini ve huzurunu tehdit edecek boyutlara varması, alenilik kazanması ve nihayet sürekli bir hâl alması da, ortak bir kimliğe sahip mahalleliyi harekete sevk eden en önemli etkenler olarak görülmektedir. Bu bakımdan mahalle ahalisi, *ideal tipin* dışında gördükleri ve ahlâk, güvenlik vb. gerekçelerle bünyesinde barındırmayı sakıncalı buldukları kişileri dışlamada önemli bir kurum olma özelliğini arz etmektedir. Bu dışlama ise hukukî bir çerçevede dahilinde yürütülmektedir. Ayrıca, mahalleden ihraç

⁵⁷ Feridun Emecen, "Osmanlılarda Yerleşik Hayat Şehirli ve Köylüler", *Osmanlı*, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 93.

⁵⁸ *55 Numaralı Kayseri Kadı Sicili*, s. 64.

⁵⁹ Abacı, *a.g.e.*, s. 203

⁶⁰ *138 Numaralı Kayseri Kadı Sicili*, s. 19.

kararları Osmanlı ceza hukukuyla ilgili olarak kadı sicillerine yansıyan en bariz hükümleridir. Zira Osmanlı mahkemelerinde verilen mahkûmiyet hükümlerinin neredeyse tamamında cezanın belirtilmemiş olmasına karşılık mahalleden ihraç, sû-i hâl ve benzeri suçların, mahalleli tarafından kararlaştırılmış bir karşılığı olarak mahkemeye intikal etmekte ve mahkeme tarafından da tescil edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abacı, Nurcan, *Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun Uygulanması (17. Yüzyıl)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 200.
- Akgündüz, Ahmet, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1990.
- _____, *Şer'îye Sicilleri*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1988.
- Akkan, Meltem, *60/II Numaralı Kayseri Şer'îyye Sicili (H. 1065 / M. 1655) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 2003.
- Akman, Mehmet, "Osmanlı Hukukunda Kassâme", *Türkler*, C. XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 789 - 794.
- _____, *Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması*, İstanbul 2004.
- Aktan, Ali, "Tanzimat'a Kadar Kayseri'deki Zimmîlerin Genel Durumu", *CIEPO XIV. Sempozyumu Bildirileri 18-22 Eylül 2000, Çeşme*, TTK, Ankara 2004, s.1-25.
- Alan, Gülbadi, *213/II Numaralı Kayseri Şer'îyye Sicilinin Transkripsiyonu* (Doktora Seminer Çalışması), Kayseri 1999.
- Altun, İsmail, *125 Numaralı Kayseri Şer'îyye Sicili (H. 1143 / M. 1730) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 2001.
- Arık, Fedâ Şamil, "Osmanlılarda Kadılık Müessesesi", *OTAM*, C. VIII, Ankara 1997, s. 1- 72.
- Aslan, Nasi, *Kayseri Şer'îyye Sicillerindeki Hicrî 1084, 1087 Tarihli 81 ve 84 Numaralı Defterler ve İslâm Hukuku Açısından Tahlili*, (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri 1995.
- Atalar, Münir, "Şer'îye Mahkemelerine Dâir Kısa Bir Târihçe", *A.Ü. İ.F. İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, C.IV, Ankara 1980, s.303-328.
- Barkan, Ömer Lütfi, "Avarız", *İA*, C. II, s. 13 - 19.
- Bayındır, Abdülaziz, "Örneklerle Osmanlı'da Ceza Yargılaması", *Türkler*, C. X, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 69 – 82.

- Beydilli, Kemal, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.
- Caner, Songül, *138 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1161 - 1162 / M. 1748 - 1749) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 1997.
- Debbağzade Nu'man Efendi, *Câmi'ü's-Sakk*, İstanbul 1214.
- Demir, Erdinç, *61/2 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1061 / M. 1651) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 2002.
- Demirci, Süleyman, *The Functioning of Ottoman Avâriz Taxation: An Aspect of the Relationship Between Centre and Periphery. A Case Study of the Province of Karaman, 1621 -1700*, (Basılmamış Doktora Tezi), Durham Üniversitesi, Durham 2001.
- Doğan, Mesude, *60/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1065 / M. 1655) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 2001.
- Düzdağ, M. Ertuğrul, *Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1972.
- el-Nahal, Galal H., *The Judicial Administration of Ottoman Egypt in The Seventeenth Century*, Minniapolis & Chicago 1979.
- Emecen, Feridun, "Osmanlılarda Yerleşik Hayat Şehirliler ve Köylüler", *Osmanlı*, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 91 - 97.
- Erdemir, Ayhan, *66 Numaralı Davutpaşa Şer'iyye Sicili*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1998.
- Ergenç, Özer, "Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları*, IV, 1984, s. 69 - 78.
- Erim, Neşe, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kalebendlik Cezası ve Suçların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme", *Osmanlı Araştırmaları*, C. IV, İstanbul 1984, s. 79 - 88.
- Erturhan, Sabri, "Kişisel Boyutlu Suçların Gizlenmesinin İslâm Ceza Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. V, Sayı: 2, Sivas 2001, s. 259 - 285.
- Gündüz, Tufan, *1201 - 1202 Tarihli 165 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1990.
- İnalcık, Halil, "İstanbul: Bir İslâm Şehri", Çev: İbrahim Kalın, *İslam Tetkikleri Dergisi (Review of Islamic Studies)*, Prof.Dr. Nihad M. Çetin Hatıra Sayısı, C. IX, İstanbul 1995, s. 243 - 268.

- İpşirli, Mehmet, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler", *İ.Ü.E.F. Tarih Enstitüsü Dergisi, Prof.Dr. Tayyib Gökbilgin Hatıra Sayısı*, Sayı: 12, İstanbul 1982, s. 203 - 248.
- Jennings, C., "Limitations of the Judicial Power of the Kadı in 17th Century Ottoman Kayseri", *Studia Islamica*, 50, (1979), s. 151 – 184.
- Kalıpçıoğlu, Muhammet, *65 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1066 - 1067 / M. 1655 - 1656) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 1996.
- Kalıpçıoğlu, Zeynep, *75 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1073 - 1074 / M. 1662 - 1663) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 1996.
- Keskin, Mustafa, "Osmanlı Toplumsal Hayatına Ait Tespitler (Kayseri ve Yöresi)", *Türk Yurdu*, Aralık 1999 - Ocak 2000, S. 148 - 149, s. 134 -139.
- Koşar, Mesut, *H. 1155 - 1156 (1742 - 1743) Tarihli İstanbul Bab-ı Meşihat Şer'iyeye Sicilleri Bölümünden Bab Mahkemesi 182 Nolu Şer'iyeye Sicili*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1998.
- Mc Gowan, Bruce, "Osmanlı Avarız - Nüzül Teşekkülü 1600 - 1830", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, C. II, Ankara 1981, s. 1327 - 1331.
- Oğuz, Mustafa, *59 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1062 / M. 1652) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 1998.
- Özbek, Mehmet, *88 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H. 1089 - 1090 / M. 1678 - 1679) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 1995.
- Özbilgen, Erol, *Bütün Yönleriyle Osmanlı*, İstanbul 2003.
- Pulaha, Selâmi - Yaşar Yücel, "Derbeyân-ı Kanunnâme-i Osmanî", *Belgeler*, C. XII, Sayı: 16, TTK, Ankara 1988.
- Raymond, Andre, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, Çev.: Ali Berktaş, İstanbul 1995.
- Sahillioğlu, Halil, "Avarız", *TDİA*, C. IV, s. 108 - 109.
- Saydam, Abdullah, "Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suçu Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefalet Sistemi", *Tarih ve Toplum*, Sayı: 164, İstanbul 1997, s. 4 - 12.
- Serkan, M. Emin, *İstanbul / Üsküdar 415 Numaralı Şer'iyeye Sicili Transkripsiyon ve Tahlili*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2000.
- Tamdoğan - Abel, Işık, "Osmanlı Döneminden Günümüz Türkiye'sine Bizim Mahalle", <http://www.tarihvakfi.org.tr/istanbul/id40/mahalle>.

- Temür, İlhami, *136 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1159 / M. 1746) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 1997.
- Tok, Özen, *130 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1151 / M. 1738 - 39) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 1996.
- Yediyıldız, M. Asım, "Şer'iye Sicillerine Göre Bursa'nın Sosyo-ekonomik Yapısı (1656 - 1658)" *Vakıflar Dergisi*, C. XXIII, Ankara 1981, s. 177 - 228.
- Yılmaz, Fikret, "XVI. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Mahremiyetin Sınırlarına Dair", *Toplum ve Bilim*, Sayı: 83, İstanbul 1999 / 2000, s.
- Yılmaz, Mukaddes, *55/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1055 / M. 1645) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 1998.
- Yurtlak, Rıdvan, *66/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (H. 1067 / M. 1657) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Kayseri 1998.